

OLÁH JÓZSEF

KOSSUTH LAJOS – SÁTORALJAÚJHELY, 1831

A reformkor kezdetén, 1826-ban tért vissza egykori elemi, normalista iskolai és piarista gimnáziumi éveinek színhelyére, Zemplén vármegye központjába, az egykori kettős uradalom legnépesebb városába, Sátoraljaújhelybe Kossuth Lajos.

A visszatérő fiatal, felesküdt ügyvédnek – egy későbbi rendőri leírás szerint – a *„testalkata a közepszerűnél magasabb, mérsékelt izmos. Sovány, arca hosszúded, gömbölyű, arcszíne halvány, magas, nyílt homlokú, gesztenyeszín hajú. Szeme kék, szemöldöke sötétbarna, orra lapos, szája szép alakú. Foga hiány nélküli, álla gömbölyű, szakálla, bajsza fekete. Haja természetes göndör. Feje felsőbb részén „ritkább.” Melle elég széles, inkább lapos, mint emelkedett. Keze finom, hosszú ujjakkal.”*

A friss diplomást a helyi evangélikus fiókegyház jogi képviselővel, majd az egyházközség jegyzőségével bízták meg. 1827-ben – főispáni kinevezéssel – táblabíró, 1829-ben pedig már a mezőváros ügyésze. Erről írta, hogy *„ez is sovány jövedelem, inkább csak feladatok terhe. Pénzt igazán csak a megyebéli birtokos családok jogügyeinek intézése után láttam. Ezekről csak annyit: beletekinthettem a birtokos nemesség életviszonyaiba. Az alantabb tengődő nemesek s a nincstelenek életének titkaiba az országos összeírás megyei munkálatai során kukkánthattam bele, huszonhét éves korom tájától. A legszegényebbek nyomorúságának mélyére pedig kolera-biztosi megbízatásom idejéből maradtak sötét emlékeim.”*

A XIX. sz. legpusztítóbb járványa 1817-ben Bengáliából indult ki, s mire ide ért, áldozatainak száma már meghaladta a 6 milliót. Az *„epékórság, görcsmirigy, napkeleti hányászékelés”* néven emlegetett nyavalyát a galíciai Kolomeából pálinkaárusok hurcolták be hozzánk. Elterjedését a határok lezárásával, katonai őrvonallal, vesztegzárral, levélfüstöléssel, kutak fertőtlenítésével, Lehoczky kassai orvos bizmutos készítményeivel próbálták megakadályozni.

Az első helyi információval, 1831. június 19-én a tállyai perceptor szolgált, aki ezt jelentette, hogy *„a colera miatt Tokaj bé van zárva.”* Ugyanekkor a járási főszolgabíró (Tomsics István) currensében, futólevelében felhívta a figyelmét mindenkinek a közlgő veszedelemre s megtiltotta az idegenek utazását, az ismeretlenek elszállásolását, a koldusok helyváltogatását. A

megyeszékhelyen június 28-án észlelték a kolerát Danielisz János és Breznay István orvosok. Július 6-án Dutsay János újhelyi számtartó inspektorának azt jelentette, hogy *„nem csak helységünkbe, de meg közel levő szomszédságunkba is, olyan a zúgás, olyan veszedelmet”* sejtető” kifejezések hallatszanak, hogy ha csak mi hamar katonaság vidéküinket meg nem lepi, szomorú következtetéseket érünk. Híjjába papol a pap, mert azt félre magyarázzák, híjjába inti az ember őket, mer egyetértőnek a Pappal deklarálják, egy szóval az ember tanácsát el fogadni már nem is akarik, azt felelvén a nép, az urak méreggel öletik a szegény embert, nintsem olly veszedelmes nyavalya, mint előadják.”

Egy nappal később, július 7-én Sátoraljaújhelyen 5 tagú „vészbizottságot” alakítottak, melynek „előülője, a város ügyésze, a Felügyelő Kar Actuariusa”, Kossuth Lajos lett. A bizottság egyik tagja (Gönczy Sámuel) az éhezők ellátását, a másik (Balásházy János, az események első krónikása, a kiváló mezőgazda) a piac ellenőrzését, a harmadik (Lehoczky László) a házanként található betegek felügyeletét, a negyedik (Nagy Lázár) a „gyanús házak” számbavételét, az ötödik (Fekete Pál) a „cholera ispotálynak” a működtetését vállalta. Az elnökre a „gyanús helyekről jövő s ide-oda kóborló, akármelly” ismeretlen „személyek vigyázása, ellenőrzése és a holtak eltemetésére való felügyelet” jutott.

Kossuth megbízatása után haladéktalanul intézkedett, s már július 7-én új „temetőt vágat” ki. Elrendeli továbbá, hogy a tegnapi sír *„mésszel hintessen be. Azon ember szekerét, ki a halottakat kihordja”*, deszkával vegyék körül, úgy, *„hogy ha koporsója nem lenne is valamelyiknek, a nép irtóztatása nélkül eltemettethessen.”*

A járványkórháznak, a „Vesztglő Házra felügyelő Táblabíró”, a „Város alsó végén a Kőbánya mellett levő Mendl–Róth-féle uradalmi állásos vendégfogad”-t jelölte ki. Azt az épületet, ahol *„annak előtte Choleraba meghalt uradalmi Hajdunak ott maradt ruháit”* elégettette, *„a szobákat és állást”* kitisztíttatta, *„Konyha sóra öntött Vitriol gőzzel”* kifüstöltette, *„Chlormeszes vízzel”* befecskendeztette, *„s forró téglára öntött ugynevezett Haramia eczettel óránként rendszeren füstölteni”* rendelte. *„Az épületnek déli részében lakó Kortsmaros zsidó Mendel Róth július 10-én estve 10 órakor meghalván”,* 11-én eltemettetett. Háza népét, *„és az eltakarítására vállalkozó embereket”* azután elkülönítette, ellátásukat megszervezte, az örök feladatait napi parancsban írta elő.

Magát a temetést ekképpen szabályozta:

1. Mindenféle hitű halottat a *„6 lábnyi mélységű és szélességű sántzal”* körül vett temetőbe kell vinni.

2. A sírokat „8 lábnyi mélységre, 3 lábnyi szélességűre” (248, ill. 93 cm.- nyire) kell kiásni.
3. A halottkémi vizsgálat után az elhunytat a sírásónak „nem kézzel, hanem hegyes póznára tsinált vass horoggal, vagy szinte pózna nyéllel készült és kötéllel öszve huzható vasfogóval” kell megfogni, „anélkül, hogy ruhája le huzatna”, majd kétkerekű talyigára vagy szekérre kell tenni.
4. „A temetést egyedül a Sírásó viszi véghez, minden más kíséret és a harangozás is tilos.”
5. „A sírbatétel előtt – anélkül, hogy a halotthoz nyulna – a sírásó a ruhát le huzza.
6. „A Sírásó a halottnak ágybelijét és ruháját a sír mellett megégeti a legutolsó darabig”, majd a maradványokat az elhunyra szórja és a sírt betemeti.
7. „Ezután a helység utolsó házában másik” ruhát vesz fel, „az előbbenit levetvén feleresztett Chlor mészbe mártja”, majd „egész testét megöblíti, szekeret, szerszámot, lovakat” is.
8. „A Sírásó ezen veszteglésből csak temetés végett eresztethetik ki.”
9. Az utolsó halott eltemetése után „a Sírásók 42 napi veszteglésbe” tétetnek.
10. A temetőt állandóan kirendelt örök vigyázzák.

„A holtakra és a kóbor személyekre ügyelve” – mint írta – „nem tudtuk az epekörság terjedésének módját, csupán azt, hogy a tudatlan jobbágy nép a maga halálos nyomorúságának okát az urak s a zsidók keze művének tartja.”

Naponkint „száz meg száz betege” lát, s „az utcákon leroskadóknak gyakran, míg a szekér megérkezik” maga adja be a gyógyító porokat.

A felvigyázóknak megparancsolja, „hogymidőn eledelt visznek a vesztegházhoz, az őrálló lineától ki kell kiáltani a felvigyázó asszonyt, hogy az edényt kihozván, azt bizonyos mennyiségre” távolságra „a földre letegye s így maga visszamenvén, töltetik által az étel, minden közösülés” érintkezés nélkül.

A veszteglőházat „naponként legalább kétszer” maga is felkeresi, szót vált „a gyengélkedő félbetegekkel, a betegekkel s a holtakkal bánó emberekkel mindenkori közvetlen érintkezésben van, mégis bár a legerősebb testi alkotással nem „áldotta” meg a természet, s a praeservatívákat (elővigyázatossági szabályokat) annyira nem „használja,” hogy gyakran midőn hajnalban a segedelmet kívánó bajok megszorodnak, éhommal „futja be útját, egészsége változatlan marad.”

Felpanaszolja, „hogymidőn a vármegye birtokos tisztikara az alispán” – Vay Miklósról, a későbbi borsodi adminisztrátorról van szó – „velejteik kastélyába menekült a vész, a felelősség és a népharag elől az egészségi gyepük

és a katonai fedezet védelme mögé”, addig néhány hozzá „hasonló sorsú táblabírák, magukra hagyatva, a veszély elhárításán küszködnek. Míg ezek, kiknek kövér napi fizetésük mellett a segedelem tisztekben és hatalmokban is állott, sáncfalak mögé búvtak, majd a már útjukat álló lázongó csapatok elől oltalmukba valának kénytelenek vonulni. Ez rossz vért szült, s a mi körünkben főként akkor, midőn az alispán rejtekbiztonságából még bírálgatni is kezdte intézkedéseinket. A veszedelemnek szemmel látása a legnagyobb tanító. S én megtanultam azt is, a kellő pillanatban a számat is ki kell nyitnom. Úgy sejtettem, mostmár tudom is miért.”

Újhelyben július 10–26 között, csak a kórházba vitt betegek közül 107-en pusztultak el. Legkevesebben – ketten – 15-én, legtöbben – tizenketten – július 16-án. A beszállítottakból naponként átlagosan heten haltak meg. A két „*teljes hónapban át kegyetlenül dühöngő járványban*” a város 7065 lakója közül „*az egész idő alatt megbetegedett 1600, meghalt 500*”, csaknem minden negyedik, illetve tizenkettedik személy.

Sátoraljaújhely közelében, az egykori Bányácskán, a mai Széphalmon, a helység névadója, az egykori jakobinus, a nyelvújító mozgalom elindítója, a népes családjáért aggódó, hányatott életű Kazinczy Ferenc is a járvány áldozatául esett. 1831. augusztus 18-án levélben még tájékoztatta Kiss Jánost, a „*tulduvai vármegyék ág. ev.*” superintendensét a koleráról, Újhely bezárásáról és a parasztlázadásról. „*A levél írása után, maga is ötöd napon, u. m. augusztus 23-án a kolera áldozatá*” – vá vált.

A megye első alispánja az 1832. január 18-i közgyűlési jelentésében 40 439 kolerás megbetegedést és 18 672 halálesetet jelentett, ami – 274 685 lakossal számolva – 14,72, illetve 6,8%-nak felel meg. Mindez azt is jelenti, hogy a megbetegedetteknek közel fele (46,17%-a) pusztult el.

Tilkovszky Lóránt – ismert művében – országosan félmillió megbetegedéssel és negyedmillió halottal számol.

Az élők régebben elszenvedett és újabb sérelmei – a regéci uradalomban – szolgálatmegtagadáshoz, lázongáshoz, a távolabbi területeken – Nagymihály, Varanno, Terebes környéke – véres zavargásokhoz vezettek.

A felvidéki megyék mozgalma Zemplénben 78, a többiben 81 helység lakosságát ragadta magával és a Szapáry, Erdődy, Almássy, Schmiedegh, Barkoczy, Forgách, Dessewffy, Lónyay, Klobusiczky, Vladár, Szulyovszky familiák birtokait pusztította.

A rend helyreállításával megbízott, teljhatalmú királyi biztossá kinevezett báró Eötvös Ignác alkancellár, sárosi főispán nádori engedéllyel működtetett rögtönítelő bíróságai Zemplénben 64 halálos ítéletet hoztak, amelyből 40-et az eperjesi és a kassai hóhérok hajtottak végre. A kisebb vétkesek – a gyerekek és az öregek is – 80 vessző, 70 bot vagy 60 korbácsütést szenvedtek el.

Az okozott kárt – úgy mint az 1514-es parasztháborút követően –, megtérítették a jobbággyokkal. Az ilyen jellegű perek évekre elhúzódtak.

Az 1831. évi járványnak és lázadásnak, amelynek részleteire nem tértünk, térhettünk ki, már a kortársak szerint is a nyomorúság volt az egyik oka és áldozatainak többsége a legszegényebbek közül került ki.

Az általa kiváltott „*társadalmi sokk*” katalizálta a politikai életet, a fennálló viszonyok tarthatatlanságára irányította a közvélemény figyelmét, felerősítette és kiélezte a társadalmi haladásért folytatott küzdelmeket. Formálta és alakította Kossuth gondolkodását is, s elvezette az önkéntes örökváltság támogatásától a kötelező kármentesítéses jobbágyfelszabadítás követeléséig.

SZAKIRODALOM

Balásházy János: Az 1831-dik esztendői felsőmagyarországi zendüléseknek történeti leírása. Pesten, 1832.

Dr. Borovszki Samu: Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely rt. város. Apollo Irodalmi Társaság. Budapest, é. n.

Dongó Gyárfás Géza: Adalékok Zemplén vármegye történetéhez. 1895., 1898–1900., 1906-1907.

Fényes Elek: Magyarországnak s' a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai s geográfiai tekintetben. Pest, 1836–40. III. k.

Magyarország története 1790–1848. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1980. 2. k.

Oláh József: A sárospataki és regéci uradalmak népessége, alkalmazottai, földesura és pénzforgalma a reformkorban. Debrecen, 1999. (kézirat).

Orosz István: Széchenyi és kortársai. Multiplex Media – Debrecen U. P. Debrecen, 2000.

Szabó István: Kossuth és a jobbágyfelszabadítás. Századok. 1952.

Tilkovszky Lóránt: Az 1831. évi parasztfelkelés. Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó. 1955.

Vas Zoltán: Kossuth Lajos élete. I-II. Magvető Könyvkiadó. Budapest, 1965.